

ΑΓΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΥΓΔΗΣ Ἡ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Περιγράφοντας τὸν ἀκέφαλο κώδικα 91 τῆς μονῆς τῆς Ἀγίας τῆς Ἀνδρου ὁ Σπ. Λάμπρος¹ ἐταύτισε λανθασμένα τὸ πρῶτο κείμενο τοῦ κώδικα μὲ τὸ ἐλληνικὸ μαρτύριο (passio) τοῦ ἀγίου Ἀλεξανδρου Θεσσαλονίκης, ποὺ μένει ὅμως ὡς σήμερα ἀνεύρετο. Ἀκολουθώντας τὸν Λάμπρο ἔπεισε καὶ ὁ Ehrhard² στὸ ἕδιο δλίσθημα. Τὸ σφάλμα ἀλλὰ καὶ ἡ αἰτία τῆς παραδρομῆς τοῦ Λάμπρου ἐπισημάνθηκαν τελικὰ ἀπὸ τὸν πατέρα Fr. Halkin³ σὲ τρισέλιδο ἄρθρο του τὸ 1954. Σ' αὐτὸ δοσοφός Βολλανδιστῆς διατύπωσε τὴν ἀποψή ὅτι «ὁ ἄγιος Ἀλέξανδρος Θεσσαλονίκης χωρὶς ἀμφιβολίᾳ πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τοὺς δμωνύμους του ἀγίους τῆς Πύδνης, Δρουζιάρας τῆς Θράκης καὶ Δινογετίας τῆς Κάτω Μοισίας»⁴. Θὰ ἥταν ὅμως πιὸ εὔστοχο νὰ ταυτίσωμε τοὺς δύο πρώτους ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς δύο τελευταίους, ποὺ εἶναι δο ἕδιος ἄγιος Ἀλέξανδρος δο Ρωμαῖος (BHG³ 48-49). στὴν πορεία τοῦ μελετήματος αὐτοῦ θὰ φανῇ ὅτι ὁ ἄγιος Ἀλέξανδρος Πύδνης καὶ Θεσσαλονίκης εἶναι ἔνα πρόσωπο, ποὺ δὲν ἔχει κάτι κοινὸ μὲ τὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο τὸν Ρωμαῖο. Καὶ ὁ π. Halkin τελείωνε τὸ ἄρθρο του μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι μόνο ἡ ἀνεύρεση ἀγνώστων ἢ ἀνεπαρκῶς περιγραφομένων κωδίκων θὰ μποροῦσε μιὰ μέρα νὰ μᾶς δώσῃ τὸ χαμένο ἐλληνικὸ κείμενο τοῦ μαρτυρίου του ἀγίου. Αὐτὴ ἡ παρατήρηση ἐμφανίζεται τώρα σὰν προφητικὴ μὲ τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ μαρτυρίου στὸν Ἀθηναϊκὸ κώδ. 2108 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, σὲ μορφὴ ὅμως ἐπιτομῆς.

Γιὰ τὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο Θεσσαλονίκης ἡ BHG³ ἀναφέρει τὸ ὑποτιθέμενο μαρτύριο τοῦ κώδ. 91 τῆς Ἀνδρου, ἐπεξηγώντας ὅτι πρόκειται στὴν πραγματικότητα γιὰ τὸ ἐγκώμιο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Νύσσης. Ἐλάχιστες πληροφορίες μᾶς δίνει τὸ συναξάριό του⁵: ὁ ἄγιος ἥταν

1. Σπ. Π. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατά τὴν Ἀνδρον μονῇ τῆς Ἀγίας κωδίκων, Ἐπετ. Παρανασσοῦ 2 (1898) 221-2 (RR 122).

2. A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, τόμ. 2, Λιψία 1938, σ. 416.

3. F. Halkin, La prétendue Passion inédite de S. Alexandre de Thessalonique, *Mélanges Roger Goossens = La Nouvelle Clio* 6 (1954) 70-72. Τὸ ἄρθρο ἀναδημοσιεύεται στὴ συναγωγὴ μελετῶν του *Recherches et documents d'Hagiographie Byzantine*, Βρυξέλλες 1971 (*Subsidia Hagiographica*, 51), σσ. 92-94, μὲ πρόσθετη σημείωση στὴ σ. 305. Βλ. καὶ BHG³, τ. 1, σ. 14 (χωρὶς ἀριθμὸ δελτίου).

4. Halkin, δ.π., σ. 70, σημ. 4. (*Subs. Hag.* 51, σ. 92, σημ. 4).

5. H. Delehaye, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Βρυξέλλες 1902, στ. 208 (Νοεμ. θ').

βασιλέα ἀγωνιζόμενος (στ. 17-19)¹, συνέτριψε τῇ καρτερίᾳ τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων (στ. 22-24), τῷ βέλει τῶν φημάτων τὸν καρδίας κατετρανμάτισε παρανόμων (στ. 27-30), φημάτων δομφαίᾳ κατέτρωσε τὸν ἀνόμονος (στ. 72-73), ἐν τῷ τῆς πλάνης σκοτασμῷ ἀναλάμψας, ὡς φαινότατος ἀστὴρ τὴν μανίαν τῶν δυσσεβῶν διήλεγξεν (κάθ. ϕδ. ᷂', στ. 1-3), ξίφει τὴν κάραν ἐκτέμηται (στ. 138), λαμάτων βλυστάνει χαρίσματα (κάθ. ϕδ. γ', στ. 4)². Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲ ὑμνογράφος συνδυάζει καὶ τὰ δύο συναξάρια, εἶναι φανερὸ δτὶ ἔχει ἀντλήσει ἀπὸ μιὰ πρώτη μορφὴ συναξαρίου ἢ ἵσως καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ μαρτύριο τοῦ ἀγίου, πρὸν διχοτομηθῆ ἢ μνήμη του καὶ δὲ τοπικὸς προσδιορισμὸς τοῦ ἑορτασμοῦ του. Τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου Πύδνης ἔχομε ἐπίσης τὸ συναξαριακὸ ἐπίγραμμα³.

Κατὰ τὸ Συναξάριο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ μνήμη τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου Θεσσαλονίκης ἑορτάζεται στὶς 7 ἢ κυρίως στὶς 9 Νοεμβρίου, καὶ τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου Πύδνης στὶς 13 κυρίως ἢ 14 Μαρτίου, κατὰ τὴν ὑμνογραφικὴ παράδοση. Στὴ λατινικὴ παράδοση τὸ μαρτυρολόγιον τοῦ Ἱερωνύμου ἀναφέρει στὶς 14 Μαρτίου τὴ μνήμη τοῦ ἀγ. Ἀλεξάνδρου στὴ Θεσσαλονίκη⁴, ἐνῶ ἀργότερα τὸ Ρωμαϊκὸ μαρτυρολόγιο σημειώνει στὶς 9 Νοεμβρίου τὴ μνήμη του, στὴ Θεσσαλονίκη ἐπίσης⁵.

"Οπως βλέπομε, καὶ στὸ Ἀνατολικὸ καὶ στὸ Δυτικὸ ἑορτολόγιο συμπλέκεται δὲ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡμερομηνία, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν τόπο. Τοῦτο εἶναι μιὰ πρώτη ἔνδειξη γιὰ νὰ ταυτίσωμε τὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο Θεσσαλονίκης μὲ τὸν Πύδνης, ταύτιση ποὺ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸν κανόνα, ὅπως εἴδαμε, καὶ ἀπὸ τὰ περισσότερο λεπτομερειακὰ συναξάρια στὸ Μηνολόγιο τοῦ Βασιλείου Β'. Συγκεκριμένα στὸ τελευταῖο, τὸ συναξάριο τοῦ ἀγ. Ἀλεξάνδρου Θεσσαλονίκης, Νοεμ. 9, εἶναι μιὰ πιστὴ περίληψη τοῦ λατινικοῦ μαρτυρίου ποὺ ἀναφέρεται στὸν ἀγ. Ἀλέξανδρο, Μαρτίου 14, ἡμέρα ἑορτασμοῦ τοῦ ἀγ. Ἀλεξάνδρου Πύδνης. Τὴν ταύτιση τῶν δύο αὐτῶν Ἀλεξάνδρων εἶχε ὑποστηρίξει καὶ ὁ π. Hipp. Delehaye, κάνοντας τὴν εὐλογὴ παρατήρηση, δτὶ τόσο τὰ συναξάρια δόσο καὶ τὰ Acta latina «ex uno fonte graeco fluxisse non est cur multis demonstretur»⁶. Ἐφόσον λοιπὸν τὰ παλαιὰ μαρτυρολόγια⁷ καὶ τὸ ἔνα ἀπὸ τὰ δύο ἑλληνικὰ συναξάρια,

1. *Syn. Eccl. CP.*, στ. 208.

2. *Syn. Eccl. CP.*, στ. 535-6.

3. Βλ. Follieri, δ.π., σ. 22.

4. *AS Nov. II²* = H. Delehaye, *Commentarius perpetuus in mart. hieron.*, Βρυξέλλες 1931, σ. 144. Βλ. καὶ Delehaye, *AS Nov. IV*, σ. 100.

5. *Comm. martyr. rom.*, Βρυξέλλες 1940, σσ. 506-7.

6. *AS Nov. IV*, σ. 100.

7. Συνεπικουρεῖ ἔδω σχετικὴ ἔνδειξη στὸ Breviarium Syriacum, δηλ. στὴ Συριακὴ

άλλα καὶ ὁ κανόνας τοῦ ἀγίου ἀναφέρονται στὶς 14 (ἢ 13) Μαρτίου, αὐτὴ ἡταν ἡ ἀρχικὴ ἡμέρα ἔορτασμοῦ, ποὺ ἀγνωστο γιὰ ποιὸ λόγο τοποθετήθηκε μεταγενέστερα στὸ ἐλληνικὸ ἔορτολόγιο καὶ στὶς 9 Νοεμβρίου, σὰν ἄγιος Ἀλέξανδρος Θεσσαλονίκης.

Σχετικὸ ἐνδιαφέρον μου γιὰ τὸ ἔορτολόγιο τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου μὲ ἔχει ὀδηγήσει στὸν ἐντοπισμὸ ὁρισμένων σημείων γιὰ ἔξεταση, ἓνα ἀπὸ τὰ ὅποια εἶναι καὶ ὁ ἄγ. Ἀλέξανδρος. Ἀνάμεσα στοὺς κώδικες ποὺ παρουσιάζουν σημαντικὰ νέα στοιχεῖα στὴν ἀγιολογία τοῦ μηνὸς αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἀθην. 2108 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης¹, πρώην Γυμνασίου Θεσσαλονίκης 39. Τὸ 1970 ἡ Εὐρυδίκη Λάππα-Zizicas ἔξέδωσε ἔνα κείμενο ἀπὸ τὸν κώδικα αὐτὸν, γιὰ τὸν ὅποιο καὶ παρέθεσε μερικὰ στοιχεῖα περιγραφῆς καὶ περιεχομένου². Στὸν κώδικα αὐτὸν, φύλλα 25v-26, σώζεται ἡ ἐπιτομὴ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου Θεσσαλονίκης, Νοεμ. 9. Ὁ κώδ. Ἀθην. 2108 εἶναι ἔνα συναξάριο τῶν μηνῶν Ὁκτωβρίου-Δεκεμβρίου, ἀρχίζει δμως ἀπὸ τὶς 26 Ὁκτωβρίου, γιατὶ ἔξεπεσαν τὰ 18 πρῶτα τετράδια³. Τὰ συναξάρια τῶν ἀγίων στὸν κώδικα εἶναι πολὺ συγκὰ πιὸ ἐκτεταμένα καὶ διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ Συναξάρια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρόμοια μὲ συναξαριακές ἐπιτομές. Ἡ E. Λάππα-Zizicas ὡς παράδειγμα τῶν διαφορῶν τοῦ κώδ. 2108 ἀναφέρει καὶ τὴν ἐπιτομὴ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἄγ. Ἀλεξάνδρου Θεσσαλονίκης μὲ τὰ ἔξῆς λόγια: «Il est plus intéressant de constater que les synaxaires sont assez

ἐπιτομὴ τοῦ ἀρχαίου Ἀνατολικοῦ μαρτυρολογίου, Βλ. AS Nov. IV, σ. 100 καὶ AS Nov. II¹, Βρυξέλλες 1894, σ. [LIV].

1. Ἀπλὴ ἀναγραφὴ βλ. στὸν κατάλογο τοῦ D. Serruys (RR 754), σ. 57. Πρβ. L. Politis, La section... (RR 152), σσ. 243-4 καὶ ἐπίσης RR, σ. 34.

2. Eurydice Lappa - Zizicas, Un épitomé inédit de la Vie de S. Jean l'aumônier par Jean et Sophronios, An. Boll. 88 (1970) 265-6.

3. Ὁ κώδικας εἶναι μακεδονικῆς προελύσεως, δπως δείχνουν οἱ δνομασίες τῶν μηνῶν: Δίος (γρ. Δῖος) = Νοέμβριος καὶ Ἀπελέως (γρ. Ἀπελλαῖος) = Δεκέμβριος. Δὲν εἶναι ἵσως τυχαίο τὸ δτι μακεδονικὸς κώδικας σώζει τὸ συναξάριο ἐνὸς τοπικοῦ ἀγίου. Ὁ κώδ. 2108 εἶναι τοῦ 11ου - 12ου αἰ., περγ., 3'4 × 26,5, φφ. 153, στῆλες 2, στίχοι 32, ἀκέρ.-κολοβός.

Τὸ φ. 1 εἶναι τὸ ὅγδοο τοῦ τετρ. ιη', ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἀκέφαλος πλέον. Τὸ τετρ. λζ' διατηρεῖ μόνο τὰ τέσσαρα πρῶτα φύλλα του (φφ. 146-149), τὸ τετρ. λη' μόνο δύο (φφ. 150-151), τὸ φ. 152 εἶναι μόνο του, καὶ τὸ φ. 153 παράφυλλο. Ἀριθμηση τετραδίων κάτω ἀριστ. α' φύλλ. καὶ κάτω δεξιὰ η' φύλλ. σὲ κάθε τετρ. Γραφὴ ἐπιμελημένη, τυπική, μὲ παχιὰ στρογγυλὰ γράμματα. Ἐρυθρόγραφα καὶ ταινιοειδῆ ποικιλόχρωμα ἐπίτιτλα. Χαράκωση πρβ. Lake II, 8a. Κατάσταση καλή, ἔχην ἀπὸ σταλάγματα κεριῶν. Στάχωση λινή, σημερινή. [Λεπτομερέστερη περιγραφὴ τοῦ χρ. θὰ δημοσιευτῇ στὸν ἐκτενὴ κατάλογο τῶν συμπληρωματικῶν κωδικῶν τῆς Β'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης, ποὺ ἔτοιμάζεται ἀπὸ τὸν Λ. Πολίτη, Σ.τ.Δ.]

Χαρακτηριστικὸ δεῖγμα τοῦ ἐνδιαφέροντος ποὺ παρουσιάζει ὁ 2108 εἶναι δτι ἀναφέρεται σὲ 23 δελτία τοῦ Auctarium τῆς BHG³.

fréquemment remplacés par des épitomés, dont certains sont rares,..., ou inconnus, tel celui de la Passion d'Alexandre martyr à Thessalonique (9 nov.), qui comblera une lacune de la BHG»¹. «Ο π. Halkin ἐπίσης, σὲ τελευταία ἀναδημοσίευση τοῦ ἄρθρου του γιὰ τὸν ἄγιον Ἀλέξανδρο προσθέτει τὴν ἑξῆς σημείωσην² σχετικά μὲ τὴν εἰδησην αὐτὴν τῆς E. Lappa-Zizicas: «Un curieux abrégé de la Passion de S. Alexandre de Thessalonique a été signalé naguère dans une sorte de synaxaire-ménologe, le ms. 2108 de la B. N. d'Ath. Voir E. Lappa-Zizicas, AB 88(1970) 266».

Πραγματικά γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὸ διὰ τὸ κείμενο στὸν κώδ. 2108 εἶναι μιὰ ἐπιτομὴ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀγίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχικὴ μορφὴ ἀνῆκε στὸ εἶδος ποὺ ὄνομάζεται «Passion érique»³. «Ομως ἡ ἐπιτομὴ αὐτὴ δὲν εἶναι μόνο σημαντικὴ ἐπειδὴ συμπληρώνει ἔνα κενὸ στὴν BHG⁴, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἀποδεικνύει σωστὴ τὴν ταύτιση τοῦ ἄγιου Ἀλεξάνδρου Θεσσαλονίκης καὶ Πύδνης ποὺ εἶχε ὑποδεῖξει ὁ Delehaye. Δηλαδὴ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο εἶναι σχεδὸν λέξη πρὸς λέξη ὅμοιο μὲ τὰ Acta latina τοῦ ἀγίου, τὰ ὁποῖα στὴ λατινικὴ χειρόγραφη παράδοση⁵ τοποθετοῦνται στὶς 14 Μαρτίου· κάτι ποὺ φέρνει κοντύτερα τὸ λατινικὸ στὸ ἑλληνικὸ κείμενο εἶναι διὰ τὸ πρῶτο δὲν ἀναφέρεται πουθενὰ ἡ Πύδνα, δπως ἄλλωστε καὶ στὸ ἑλληνικό. »Ετοι λοιπὸν ἔχομε στὸν κώδ. 2108 τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο τῆς ἐπιτομῆς, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Delehaye εἶχε σημειώσει: «Passionis latinae scriptor graecum exemplar secutus est, quod periisse dolemus»⁶. «Η ἐπιτομὴ αὐτὴ, ποὺ σώζεται ἑλληνικὰ σὲ ἔνα μόνο χειρόγραφο, ξταν περισσότερο διαδεδομένη στὰ λατινικά, ἀν κρίνωμε ἀπὸ τὰ πέντε γνωστὰ λατινικὰ χειρόγραφα, (ἴσως καὶ περισσότερα, δὲν τὸ γνωρίζω), ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύο ἀναφέρουν οἱ Βολλανδιστὲς στὴν ἔκδοση τῆς λατινικῆς μορφῆς τῆς ἐπιτομῆς⁷, καὶ τρία ὁ Delehaye.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ πληροφορία ποὺ μᾶς δίνει ἔνα χρυσόβουλλο τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τοῦ ἔτους 964, πρὸς τὴν μονὴν Μεγίστης Λαύρας⁸. Σύμφωνα μὲ αὐτό, ὁ αὐτοκράτωρ δωρίζει στὴν μονὴν ἔνα τεμάχιο ἀπὸ τὸ τίμιο ξύλο, καὶ ίκανοποιώντας σχετικὸ αἰτημα τοῦ ἄγιου Ἀθανασίου, παραχωρεῖ ἐπίσης τὶς τίμιες κάρες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ ἄγιου Ἀλεξάνδρου «τοῦ ἐνδόξως

1. E. Lappa - Zizicas, δ.π., σ. 266.

2. F. Halkin, *Recherches et documents...* (Subs. Hag. 51), σ. 305.

3. Πρβ. H. Delehaye, *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, Βρυξέλλες 1966² (Subs. Hag. 13B), σσ. 171 κ.έ.

4. Βλ. AS Nov. IV, σ. 100, σημ. 5.

5. AS Nov. IV, σ. 100.

6. AS Mart. II, σ. 344.

7. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachrysanthou, *Actes de Lavra*,

1. Des origines à 1204, Παρίσι 1970 (*Archives de l'Athos* 5), no 5, σσ. 103-6.

ἀριστήσαντος καὶ ὑπὲρ τοῦ σωτῆρος μονού στερρῶς μαρτυρίσαντος ἐν Πύδνῃ τῆς Θεσσαλίας»¹. Εἶναι καθαρὰ διατυπωμένο ὅτι ὁ ἄγιος ἐμαρτύρησε στὴν Πύδνᾳ· ἡ Πύδνα, τὸ μεσαιωνικὸν Κίτρος, ἦταν ἡ πρώτη «τῇ τάξει» ἐπισκοπὴ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους εἶχε τὸν τίτλο τοῦ «ὑπερτίμου καὶ πρωτοθρόνου πάσης Θεσσαλίας», γιατὶ ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ «ὑπερτίμου καὶ ἔξαρχου πάσης Θεσσαλίας»². Αὐτὸς ἔξηγει γιατὶ στὸ Χρυσόβουλλο λέγεται ὅτι ὁ ἄγιος Ἀλέξανδρος ἐμαρτύρησε «ἐν Πύδνῃ τῆς Θεσσαλίας» καὶ στὰ *Acta latina* «in medio Macedoniae et Thessaliae»³. Οἱ κάρες τοῦ ἄγιου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἦταν σύμφωνα μὲ τὸ Χρυσόβουλλο τοποθετημένες «ἐν τῷ τοῦ ἀνακτορικοῦ τρούλλου εὐκτηρίῳ οἰκῳ»⁴.

’Απεικόνιση τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἄγιου ὑπάρχει στὸν κώδ. *Vat. gr. 1613*, τὸ περίφημο Μηνολόγιο Βασιλείου τοῦ Β’, σὲ μικρογραφία τοῦ ζωγράφου Παντολέοντος⁵. Τὸ σῶμα τοῦ ἄγιου βρίσκεται στὸ ἔδαφος καὶ ἡ κεφαλή του εἶναι ἀποκομμένη καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ σῶμα· ἡ κόμη του ἔχει χρῶμα ξανθωπὸ καὶ τὸ πρόσωπο περιβάλλουν κοντά γένεια. ”Ορθιος δ σπεκουλάτωρ πάνω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἄγιου ἔχει μόλις ἐναποθέσει τὸ ξίφος στὴ θήκη του, ἐνῶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἄγιου ὁδηγοῦν δύο ἄγγελοι στοὺς οὐρανούς. Στὴν ἄκρη ἀριστερὰ ὁ Μαξιμιανὸς καθισμένος σὲ δίφρῳ ἀτενίζει πρὸς τοὺς ἄγγέλους, καὶ δίπλα του παραστέκει ἔνας δόπλισμένος στρατιώτης (Νοεμ. 9).

’Ο ἄγιος Ἀλέξανδρος ποὺ εἰκονίζεται ἀνάμεσα σὲ ἄλλους στρατιώτικοὺς ἄγιους⁶ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο Πύδνης ἢ Θεσσαλονίκης· πρόκειται γιὰ τὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο τὸν Ρωμαῖο, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ μαρτύριό του ἦταν πράγματι στρατιώτης. Κατὰ τὴν *Ἐρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ὁ ἄγιος Ἀλέξανδρος* (Μάρτ. 14) παριστάνεται σὰν «νέος ἀγένειος»⁷.

1. Ὁπ.π., σ. 105.

2. Δ. Ζ. Σοφιανοῦ, Οἱ Νεόφυτοι Λαρίσης τοῦ 16ου αἰώνος, Ἐπετ. Μεσαιων. Λοχείου Ακαδ. Αθηνῶν 15 (1965) (Αθῆναι 1966), σσ. 86-7.

3. Πρβ. *AS Nov. IV*, σ. 100, σημ. 6. Γιὰ τὴν γεωγραφικὴ σύγχυση στοὺς βυζαντινοὺς τῶν δονομάτων Θεσσαλονίκη - Θεσσαλία βλ. *”Ανην. Π. Αβραμέα, II βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχοι τοῦ 1204, Αθήνα 1974, σσ. 30-35, 49-51.* Γιὰ τὴν ἐπισκοπὴν Κίτρους βλ. R. Janin, *Dictionnaire d'Hist. et de Géog. Eccl.*, τ. 12 (1953), στ. 998-9.

4. Βλ. R. Janin, *Constantinople byzantine*, Παρίσι 1964², σ. 112.

5. Φωτογραφικὴ ἀναπαραγγὴ βλ. Codices e Vaticanicis selecti, vol. VIII. *Il Menologio di Basilio II*, I Testo - II Tavole, Τορίνο 1907, ἀρ. 170, μὲ ἐκτενῆ σχολιασμό.

6. Α. Ὁράνδου, *Λοχείον τῶν βυζ. μηνιείων τῆς Ἑλλάδος* 4 (1938) 151, εἰ. 107.

7. Στ. Ηλεκανίδου, *Καστοριά I - Βυζ. τοιχογραφίαι* (Πίνακες), Θεσσαλονίκη 1953, πλν. 152 β'. Πρβ. Δ. Ζ. Σοφιανοῦ, *”Άγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουρανῇ, Αθήνα 1972*, σ. 102.

7. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἐρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης... ὑπὸ*

‘Η μετάθεση τῆς μνήμης τοῦ ἀγίου ὡς Ἀλεξάνδρου Θεσσαλονίκης στὶς 9 Νοεμβρίου δὲν εἶχε, ὅπως φαίνεται, διαδοθῆ στὴ λατρεία, γιατὶ δὲν ἔχομε κανένα λατρευτικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ τῆς μνήμης του¹. πρέπει ἐξάλλου, ὅπως εἴπαμε στὴν ἀρχή, νὰ ἔγινε μετὰ τὴ σύνθεση τοῦ κανόνα στὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο Πύδνης, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε ὑπῆρχε τὸν 9ο αἰώνα, ἀφοῦ τὴν ἀναφέρει τὸ Ρωμαϊκὸ μαρτυρολόγιο. ’Αντίθετα, ἡ μνήμη τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου Πύδνης ἦταν διαδεδομένη στὴ λατρεία, ἀν κρίνωμε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν χειρογράφων ποὺ παραδίδουν τὸν κανόνα του: 26 χειρόγραφα καταγράφει ὁ Ε. Τωμαδάκης στὸ σχολιασμὸ τοῦ κανόνα, ἀριθμὸς ποὺ θὰ ἦταν πολὺ μεγαλύτερος ἢν γνωρίζαμε δὴ τὴ χειρόγραφη παράδοση.

Δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο ὃν ὑπῆρχαν ἐκκλησίες ἢ μοναστήρια στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ σὲ ἄλλα μεγάλα κέντρα βυζαντινὰ στὸ διομα τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου Πύδνης ἢ Θεσσαλονίκης. Νικήτας ἡγούμενος τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου ὑπογράφει στὴ σύνοδο τῆς Νικαίας (787)². Στὶς 12 Ιανουαρίου τὰ συναξάρια σημειώνουν τὴν μνήμη «... καὶ τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου πλησίον τῶν ἀγίων Ἀποστόλων», χωρὶς ἄλλη πληροφορία³. ‘Ο R. Janin δέχεται τὴν ὑπαρξὴν ναοῦ στὸ μέρος αὐτό⁴, σ’ αὐτὰ δύμας δὲν ὑπάρχει τίποτε θετικὸ ποὺ νὰ συνδέῃ τὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο Ιαν. 12 μὲ τὸν Πύδνης ἢ Θεσσαλονίκης: ἀντίθετα μάλιστα ὁ Νικοδήμος Ἀγιορείτης προσδιορίζει ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν πατριάρχη Ἀλέξανδρο Α’ Κωνσταντινουπόλεως ποὺ ἐορτάζεται στὶς 30 Αὔγουστου⁵. ‘Ο π. Delehaye τέλος κάνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ναὸς γιὰ τὸν ὄποιο μιλᾶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης (PG 136, 265) ἦταν ἀφιερωμένος ὅχι στὸν Ἀλέξανδρο Τῶν Καλυτηῶν μαρτύρων, ἀλλὰ στὸν ἄγιο Ἀλέξανδρο Θεσσαλονίκης ἀπὸ κοινοῦ μὲ ἄλλους ἀγίους⁶.

A. Παπαδοπούλου - Κεραμέως..., Πετρούπολη 1909, σ. 201. ’Ενδείξεις γιὰ τὸν εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ ἀγ. Ἀλεξάνδρου Πύδνης ἢ Θεσσαλονίκης βλ. στὸ Lexikon der Christlichen Ikonographie, τόμ. 5, Ikonographie der Heiligen, Freiburg i. Br. 1973, σ. 87.

1. Μὲ τὴν ἐπιφύλαξη βέβαια ὅτι γιὰ λόγους ἐπιστημονικῆς σύνεσης πρέπει νὰ μιλᾶμε γιὰ τὴν ὑμνογραφικὴ ὥλη ποὺ ἔχει περισωθῆ καὶ ὅχι συντεθῆ. Πρβ. A. Δ. Κομίνη, ’Τυμνογραφικὰ εἰς τοὺς Ἀγίους Δέκα τῆς Κρήτης, Ηεπιραγμένα τοῦ Γ’ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. 2, ’Αθήνα 1974, σσ. 145-6.

2. Βλ. R. Janin, Les églises et les monastères des grands centres byzantins, Παρίσι 1975, σ. 431.

3. Syn. Eccl. CP., στ. 387-8, στίχος 31.

4. R. Janin, La Géographie ecclésiastique... Le siège de Constantinople... Les églises et les monastères, Παρίσι 1969², σ. 18.

5. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Συναξαριστής, 3η ἔκδ., Ζάκυνθος, 1868, σσ. 31-32, σημ. 2. Τὴν ἀποφῆ δύμας αὐτὴ ἀπορρίπτει ὡς ἀμάρτυρη ὁ Μ. Γεδεών, Βυζαντινὸν Ἔορτολόγιον, ΚΠολη 1899, σ. 58.

6. AS Nov. IV, σ. 100,

COD. ATHEN. 2108

(f. 25v col. 1)

*Μηνὶ τῷ αὐτῷ θ'· τοῦ ἀγίου μάρτυρος Ἀλεξανδρού
τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ.*

1. Οὗτος ὁ ἄγιος μάρτυς Ἀλέξανδρος ἦν ἐπὶ Μαξιμιανοῦ τοῦ βασιλέως· καὶ παραστὰς τῷ βήματι καὶ προτραπεῖς θῦσαι τοῖς θεοῖς, ὡμολόγησεν τὸ ὄνομα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ λέγων ὅτι «έγώ ἐνα Θεόν καὶ Βασιλέα μόνον δικαιοχρίτην¹ μεμάθηκα πιστεύειν καὶ προσκυνεῖν, τὸν ποιήσαντα ἡμᾶς καὶ ὑμᾶς». «Ἐπικατηράσατο² δὲ τῷ κόσμῳ τούτῳ τῷ ματαίῳ καὶ τοῖς ἀρχούσιν αὐτοῦ διὰ τὸ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτοὺς τὸν Κύριον· καὶ ἀπευδοκήσας³ τοῦ κόσμου τούτου ὁ ἄγιος Ἀλέξανδρος, ἐλάκτισεν τὴν (col. 2) τράπεζαν ὅπου ἦν ἡ σπονδὴ ἐπικειμένη, καὶ στραφεῖσα ἡ σπονδὴ ἐξεχύθη. Καὶ ὅργισθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀπενεγθῆναι ὑπὸ Μινουκιανοῦ προτίκτορος καὶ ἀποτιμηθῆναι. Καὶ ἐλκύσας τὸ ξίφος ὁ Μινουκιανός, ἴστηκει⁴ ὡς ἐν ἐκστάσει· καὶ εἶπεν ὁ καῖσαρ πρὸς Μινουκιανόν· «τί ἔστηκας, κακὲ στρατιῶτα, καὶ οὐ πληροῦς τὸ προσταχθέν σοι ἐν τάχει;» Καὶ εἶπεν Μινουκιανός· «βασιλεῦ, ἡ κεφαλὴ μου ὡς ὅρος ἐστὶν καὶ εἰμὶ ἔντρομος».

2. «Ἡτησεν δὲ ὁ ἄγιος μάρτυς Ἀλέξανδρος ὕδωρ καὶ νιψάμενος τὰς χεῖρας προσηγύξατο καὶ ἀνεβόησεν καὶ εἶπεν· «ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος ὁ Θεός». Καὶ ἐπέπαισεν⁵ αὐτὸν ὁ στρατιώτης.

3. «Ιδεν⁶ δὲ ὁ βασιλεὺς εὐθέως τέσσαρας ἀγγέλους λευχειμονοῦντας⁷ πῶς⁸ παρέλαβον τὸν μακάριον Ἀλέξανδρον καὶ ἀπήρχοντο εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ μετενέσει ὅτι ἐποίησεν αὐτὸν ἀποθανεῖν. Καὶ στυγνοὶ ἤσαν οἱ μετ' αὐτοῦ Χριστιανοί· καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς· «φοβεῖσθε μὴ καὶ ὑμεῖς ἀποθανεῖσθε;». Καὶ εἶπαν· «οὐ» (f. 26 col. 1) χι, κύριε· τὸ γάρ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποθανεῖν ζῆσαι ἐστιν⁹. Ἀλλὰ δεόμεθά σου ἵνα ἀξίως τῆς μαρτυρίας κηδευθῇ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀλέξανδρος». Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· «τί ἐστὶν μαρτυρία;» Βίκτωρ ὁ στρατιώτης εἶπεν· «ἐν τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ, βασιλεῦ, ὅστις ἂν ὑπὲρ Χριστοῦ οὕτως ἀποθάνη, μάρτυς ἐστίν, καὶ πάντες οἱ Χριστιανοί συνερχόμενοι θάπτουσιν αὐτόν.

1. Μακκ. ΙΙ, 12, 41· κατόπιν καὶ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. || 2. Ἀριθμ. 22, 17· κατόπιν καὶ στοὺς Πατέρες. || 3. Πατερικὴ λέξη. || 4. Ἰωτακισμὸς τοῦ ει-, βλ. παρακάτω ἀρ. 6. || 5. ἐπέπεσεν cd. Τὸ λατ. κείμενο ἔχει percussit. || 6. Βλ. παραπάνω ἀρ. 4. || 7. λευσχημονοῦντας cd. || 8. πῶς = ὅτι, ἀπὸ ἐπίδραση πλαγίου λόγου, πρβ. Μᾶρκ. 10.23 (F. Blass - A. Debrunner, Grammatik des neutestamentlichen Griechisch, Göttingen 1970, § 396). || 9. Πρβ. Ἰωάνν. 11. 25.

δεόμεθα οὖν σου, βασιλεῦ, ἐπισταλῆναι τοῖς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀδελφοῖς, ὥστε αἰσίως κηδευθῆναι αὐτόν».

4. Εἰξας οὖν ὁ βασιλεὺς ἔγραψεν οὕτως· «Μαξιμιανὸς Καῖσαρ τοῖς Θεσσαλονικέναν Χριστιανοῖς χαίρειν. Τὸν οὕτως ἐν τῷ ἡμετέρῳ¹ νόμῳ καταφρονήσαντά μου καὶ κελευσθέντα ὑπ’ ἐμοῦ ἀποθανεῖν, ἥδη² ἀποστείλαντες τοὺς εἰωθότας ἀναλαμβάνειν τὰ τῶν μαρτυρούντων σώματα θάψατε. Ἔπειμψα γὰρ διὰ τοῦτο καὶ ἄκτον, ἵνα διὰ τάχους ἀπαντεῖς ἀναλάβετε³ τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος Ἀλεξάνδρου· ὡς γὰρ ὑμεῖς λέγετε, ἐμαρτύρησεν». Ἀπαντήσαντες οὖν οἱ ἀπὸ Θεσσαλίας ἀδελφοὶ εὐλαβεῖς, ἀνέλαβον τὸ σῶμα τοῦ μακαρίου Ἀλεξάνδρου τοῦ θεοφιλοῦ μάρτυρος καὶ ἔθηκαν εἰς ἀξιον τῆς ἐδραίας καὶ εὐσεβοῦς αὐτοῦ διμολογίας τόπον καλούμενον Θωργίαι⁴, πάντα πληρώσαντες τὰ ἐπὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ πίστει ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἡ δὲ τοῦ μακαρίου μάρτυρος Ἀλεξάνδρου ψυχή, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑμολόγησεν⁵, ὑπὸ ἀγγέλων ἀνελήφθη εἰς τὰ ἐπουράνια διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ’ οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας.

1. in lege vestra ἔχει τὸ λατινικὸν κείμενο. || 2. ἦδει cd. || 3. ἴνα + ὑποτ. μὲ κατάληξη -ετε ἀντὶ -ητε. || 4. Δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ καμιὰ ἔνδειξη γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ἡ εἰδῆση τῆς ὀνομασίας τοῦ τόπου τῆς ταφῆς τοῦ ἀγίου παρουσάζεται μόνο ἐδῶ· σύμφωνο μὲ τὸ κείμενο ὁ ἀγιος ἐτάφη δχι στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ ἐκεῖ ποὺ ἐμαρτύρησε. Μήπως θωργίαι (θεωρίαι); || 5. διμολόγησεν cd.

ACTA MARTYRII

1. Omnia Sanctorum memoriis, Fratres carissimi, debemus quidem communicare, sed multo magis beatissimorum Martyrum, ut et nobis omnipotens Deus per verbum suum det haereditatem et partem cum ipsis, et inveniamur cum eis sanctam terram fructificare: quam promisit Deus Sanctis suis, et animabus credentium in se.

2. Nam pridie Idus Martii convocavit Maximianus Rex B. Alexandrum, et dixit ei: Non ego ad aliud te vocavi, Alexander, nisi ut sacrifices Diis: audivi enim esse te Christianum. Ille autem in fide stabilitus et promptus, certatus est agonem istum in medio Macedoniae et Thessa-

lonicae, et noluit sacrificare. Maximianus vero Caesar petiit mensam, et iussit eum sacrificare¹. Alexander vero dixit: Quid facis, Caesar Maximiane? Multum usurpas: reverentiam tibi debo quasi Regi: timere autem te non possum sicut Deum. Dixitque Caesar: Iubeo te modo mori, nisi sacrificaveris. Alexander dixit: Haec mors mihi vita est: habeo enim Dominum hoc mundo maiorem, apud quem vivam, et Regem solum iustum Iudicem, qui fecit nos et vos, et maledixit mundum istum, et Principes eius. Et contemnens B. Alexander statunculum calceque percutiens, evertit mensam, in qua sacrificia imposita erant. Et iratus Rex iussit eum duci per Minutianum¹ Protectorem. Et producens eum evaginavit gladium Minutianus et stetit. Et dixit Caesar ad Minutianum: Quid stas, male miles? Et dixit Minutianus: Rex caput meum mons factum est; et tremens factus sum totus.

3. Petiit vero Alexander aquam et lavit manus suas et exclamavit et dixit: Benedictus Deus caeli et terrae: benedictus Deus veritatis et sapientiae: benedictus Deus dator vitae et creator omnis incorruptionis: benedictus Deus, qui dignis et tibi cognitis bona donas: benedictus Deus, qui longam patientiam habes super peccata incredibilem: benedictus Deus, qui sparsos ad errorem congregas ad scientiam: benedictus Deus, qui ruentes et incredulos frequenter erigis ad misericordiam: benedictus Deus, qui Verbum tuum propter nos incarnari voluisti: benedictus Deus, qui omnia in omnibus propter nos factus es: benedictus Deus, qui persequentes converti suades in veritate: benedictus Deus, qui infernum calcavisti: benedictus, qui potentibus auges bona: benedictus Deus, qui spiritibus imperat, et benedictus qui Daemones Sanctis subdidit: benedictus Deus, qui per Iesum Christum post errorem Israël innotuit, et benedictus Deus, qui mortuos in fide resuscitavit: benedictus Deus, qui etiam eum, qui undecima hora venit, aequali mercede remunerari promisit: benedictus Deus, qui misericordiam tuam super meam ignorantiam ostendit: benedictus Deus, qui persequenter me et impugnatorem bonorum sibi assumpsit: benedictus Deus, qui (p. 345) de medio idolatriae ad scientiam bonorum me detraxit, et benedictus Deus, qui suam gratiam in tempore idolatriae ad scientiam bonorum mihi donavit: benedictus Deus, qui despicientibus terrestria, caelestia donas: benedictus Deus, qui iustis suis donavit omnium potestatem: benedictus Deus, qui per Iesum Christum in stadium veritatis me vocavit: be-

1. "Ολα τὰ παραπάνω ἀναφέρει σὲ δυὸ γραμμὲς περιληπτικὰ τὸ ἐλληνικὸ κείμενο.

2. Μινουσιανὸς στὸ ἔλλην. κείμ.

nedictus Deus qui iacula diaboli per me destruere dignatus est¹. Et elevans manus suas ad caelum, ait: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus. Et cum haec dixisset B. Alexander, tendens caput suum, gladio tradidit, sicut scriptum est, spiritumque Deo: et percussit eum miles.

4. Vedit autem Rex quomodo statim quatuor viri in stolis candidis suscepérunt animam B. Alexandri et abierunt in caelos, et poenituit Regem eo quod iusserat eum interficere: et tristes facti sunt qui erant cum eo Christiani. Tum dixit ad eos Rex: Quid tristamini? Timetis, ne et vos moriamini? Et dixerunt: non Domine, sed rogamus te ut dignus martyrio Frater sepeliatur. Et dixit Rex: Quid est martyrium? Victorinus² miles dixit: in nostra lege iussum est, Rex, ut si quis mortuus fuerit omnes Christiani convenient et sepeliant. Rogamus ergo te, Rex, ut mandes Thessalonicam fratribus ut venientes sepeliant eum.

5. Et statim mittit litteras Caesar Thessalonicam Fratribus sic: Rex Maximianus Thessalonicensibus Christianis salutem. Qui in lege vestra habens fiduciam me contempsit, ex iussione mea moritur: verum tunc mittite qui consueti sunt suscipere Martyrum corpora: misi enim propter hoc, ut vehiculo quam celerius venientes suscipiatis corpus Alexandri, qui, sicut dicitis, martyrium passus est. Occurrerunt ergo de Thessalonica fratres et sustulerunt corpus Martyris Alexandri amatoris Dei et Martyris Christi. Et compleentes omnia secundum opera eius et fidem, abierunt Thessalonicam: Beati autem Martyris anima sicut et ipse Maximianus vidiisse se confessus est, ab Angelis suscepta est in caelis per Dominum nostrum Iesum Christum Amen.

*Αθήνα, Πανεπιστήμιο

ΦΩΤΙΟΣ Α. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

1. Ἡ μακρὰ προσευχὴ τοῦ ἀγίου παραλείπεται στὸ ἔλλην. κείμ.

2. Βίκτωρ στὸ ἔλλην. κείμ.